

УДК 378.147.03

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.89.29>

Яремович М. А.

ГРОМАДЯНСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ – АКТУАЛІТЕТ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

У статті подається сутнісна характеристика поняття «громадянська солідарність», феномен котрої аналізується як один із основних компонентів утворення та консолідації українського громадянського суспільства. Розглядаються її змістові складові – «громадянськість» та «солідаризм». Аналізується джерельна база та результати досліджень українських та зарубіжних науковців щодо досліджуваної проблематики. Зовнішня військова агресія проти Української держави тригерить питання солідарності на усіх її рівнях, з огляду на це першочерговим завданням держави стає якісна громадянська освіта її громадян. Особлива увага у публікації приділяється процесу формування громадянської солідарності майбутніх учителів, як рушійної сили цивілізаційно-аксіологічних змін українського соціуму. У статті схарактеризовано основні аспекти та особливості сучасного освітнього простору України. Визначено, що у контексті дослідження важливим елементом є аналіз трьох універсальних компетентностей – громадянської, культурної та соціальної. Виокремлюються актуальні вимоги, які ставляться до вчителя нової формації, у контексті його громадянської культури, як елементу професійної компетентності. Громадянська солідарність майбутніх учителів як актуалітет сучасного освітнього процесу трактується через особистісні характеристики майбутнього педагога, які є свідомими та вольовими, і обов'язково включають себе модерну самоідентифікацію індивіда у суспільстві та особистісну інтеграцію в нього. Акцентується увага на тому, що підготовка майбутніх учителів закладами фахової передвищої освіти та закладами вищої освіти окрім професійних якостей педагога повинна формувати у майбутніх педагогів здатність ефективно і усвідомлено взаємодіяти з державою та іншими членами суспільства; брати участь у політичному житті країни; бути юридично обізнаними.

Ключові слова: громадянськість, солідаризм, громадянська солідарність, освітній процес, компетентність, актуалітет, студентська молодь, громадянська освіта.

Сучасність диктує нові вимоги, нові погляди, продукує нові винаходи. Міжнародні трансформації та глобальні виклики створюють новітній простір існування людини зокрема, і соціуму загалом. Здатність будь-якого суспільства, а відповідно і держави, розвиватися в ногу з часом, залежить від багатьох факторів – освітньому фактору належить одне із провідних місць у цьому процесі. Навчання, виховання та розвиток сучасних здобувачів освіти потребує не лише нових форм, засобів, методів та технологій – перегляду та вдосконалення також потребує і його зміст. Освітній процес сучасності також вимагає формування вчителя нового покоління – інтелектуального та проактивного, компетентного та гуманного, справедливого та кмітливого. Вчитель майбутнього повинен вміло комунікувати, емоційно взаємодіяти, бути мобільним та ефективним. Крім усього вищезгаданого, ці та інші якості педагога мають формувати і виховувати у своїх учнів – вчити їх бути суспільно активними, критично мислячими та відповідальними.

«Громадянська солідарність» та її формування, у контексті особливих історичних подій, які переживає сьогодні Україна – є одним із актуалітетів сучасного освітнього процесу. Як категорія вона походить від поняття «солідаризму» і включає інформаційну, міжнародну, релігійну, правову, національну та інші види солідарності. Одним із завдань освітньої спільноти є демократично-ціннісне виховання. У зв'язку із цим важливим є розгляд та тлумачення поняття «громадянської солідарності», вивчення особливостей та важливості її формування у майбутніх учителів, визначення її актуальності у сучасному освітньому процесі.

Тема наукової публікації включає в себе кілька рівнів. Дослідженням соціалізму як суспільного і політичного явища займаються як українські так і зарубіжні дослідники. У різні періоди цей феномен характеризували – Е. Дюркгейм, О. Конт, Т. Шевченко, П. Куліш; на сучасному етапі над інтерпретацією солідаризму працюють О. Шморгун, П. Гай-Нижник, Р. Ляшенко, Т. Грін та інші. Що ж стосується розгляду актуальних проблем формування громадянської солідарності у майбутніх вчителів, різні аспекти цього процесу висвітлюються у працях Р. Сойчук, І. Беха, О. Пометун, Т. Кравченко, В. Карлової, С. Городецької, О. Сухомлинської, П. Вербицької, С. Рябова, І. Гараненка, М. Боришевського. Дана проблематика також знаходить своє відображення у нормах Закону України «Про освіту», в Концепції «Нова українська школа», у розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні», Наказі МОН від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641», Національній доктрині розвитку освіти України та інших.

Тлумачення та детальна характеристика поняття «громадянської солідарності» та аналіз процесу її формування у студентської молоді потребує теоретичних та практичних розвідок, змістового наповнення і практичної апробації через призму професійного становлення майбутніх учителів.

Мета статті. – дати сутнісну характеристику понять «громадянськість», «солідаризм», «громадянська солідарність», окреслити громадянську солідарність майбутніх вчителів як один із актуалітетів сучасного освітнього процесу в Україні.

Актуальність громадянської освіти у сучасному освітньому процесі є беззаперечною. Російська агресія, глобальні економічні та соціальні перетворення, нестабільність зовнішнього та внутрішнього становища Української держави – роблять дедалі важливішим питання громадянської самоідентифікації. Процес відродження та становлення української нації, українського громадянського суспільства тягне за собою еволюцію соціальних та світоглядних орієнтацій усіх членів соціуму. Припиняють існувати чи трансформуються старі цінності, подекуди і стереотипи, на зміну їм приходять нові переконання та засади демократизму, гуманізму, соціальної взаємодії.

«Громадянська солідарність» як одна із відносно нових суспільних категорій виступає локомотивом соціальної єдності у суспільстві. Її змістові характеристики визначаються двома базовими ключовими словами – «громадянськість» та «солідарність». Об'єднання цих понять забезпечує появу нового поняття, яке характеризується унікальним сутнісним наповненням та особливими світоглядними функціями.

Спочатку проаналізуємо термін «солідаризм» походить від французького *solidarisme* (від фр. *Solidaire*) і означає – діючий заодно, спільність інтересів, однотайність. Солідаризм проголошує визначальним фактором життя будь-якого суспільства солідарність його членів [2, с. 5].

Крім того він є своєрідною стратегією мобілізації соціуму в період серйозних криз або загроз й різко підвищує мобілізаційні можливості соціуму та його ефективність за рахунок синергетичного ефекту, який виникає при усвідомленні різними соціальними групами спільності інтересів і здійснення ними погоджених дій [2, с. 5]. Солідарність – активне співчуття яким-небудь діям, думкам, спільність поглядів та інтересів. Щодо синонімічності цих понять – в науці воно дискусійне. Згідно з дослідженням Р. Ляшенко, щодо того, що солідарність – це соціальний стан, притаманний людству, а солідаризм – це ідеологія, основою якої є ідея загального блага [9, с. 187]. Як бачимо солідарність – це один із елементів солідаризму, адже під солідарністю, розуміємо гармонійне поєднання суспільного та особистого інтересів, добровільне служіння індивіда спільному благу [11]. Розглядаючи докладніше термін «солідарність» знаходимо таке визначення – це усвідомлення спільної мети й спільної відповідальності. Людина – істота колективна, отже, солідарність – це органічна властивість людських істот, що живуть у тій чи іншій соціальній групі [5].

Щодо змістового наповнення та сутнісної характеристики поняття «громадянськість». Вказаний термін увійшов до системи педагогічних наук із царини суспільних дисциплін, де він визначає прояв патріотизму до своєї держави та народу. «Громадянськість – це спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; користування правами і виконання обов'язків, установлених законами держави» [1, с. 49]. С. Рябов «громадянськістю» називав морально-духовний стан свідомості особистості, який, по-перше, зумовлюється обізнаністю людини щодо своїх прав та обов'язків, власних інтересів і можливостей їхньої реалізації в суспільстві; по-друге, має глибокий емоційний вимір; по-третє, формується на підставі досвіду співіснування з громадою [6, с. 325-326]. Загалом існує велика кількість наукових розвідок присвячених питанню громадянськості. Цей термін розглядається із кількох ракурсів соціально-правового, морально-етичного, соціально-психологічного, педагогічного і соціально-педагогічного. Разом із тим цей термін є недостатньо дослідженим, на даному етапі розвитку освітнього середовища України не існує чіткої характеристики цієї категорії, зокрема у контексті педагогіки. Проте наявні напрацювання з цього питання часто є взаємодоповнюючими і тотожними.

Отже, як бачимо громадянськість багатоаспектне та інтегративне поняття, під яким розуміють духовно-моральні якості особистості, що знаходять своє відображення в обов'язку служити Батьківщині, дотримуватися державних порядків, виконувати закони держави, діяти на благо держави. Результатом виховання громадянськості є соціальна відповідальність особистості; наявність громадянської позиції; національна, культурна, економічна, моральна, політична гідність; ефективна соціалізація особистості, активне включення її у громадянське суспільство; сформована національна і громадянська солідарність, і як наслідок громадянська культура.

Сутнісну характеристику громадянської солідарності як явища визначає С. Горodelьська: «Громадянська солідарність – це осмислений вибір громадянами суспільного об'єднання та ідентифікація себе з ним, тобто спільність норм та цінностей, спільність переконань, відчуття єдності, однорідність, самоідентифікація себе саме з цим об'єднанням, активна діяльність на спільну користь заради самореалізації у цьому процесі» [3, с. 82].

Освіту в Україні в преамбулі Закону України «Про освіту» визначено «основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного суспільними цінностями і культурою, та держави» [12]. Сучасний освітній процес в Україні знаходиться у еволюційному стані. Українське освітнє середовище перебуває на етапі переломних змін, які орієнтовані на європейський вектор розвитку, тому громадянська культура, громадянське виховання, громадянська освіта є невід'ємними атрибутами цієї трансформації. З початком ХХІ століття все більша кількість науковців і педагогів почали займатися вивченням проблем освітнього середовища та сходяться на думці про те, що одним із пріоритетів модернізації освітнього процесу в Україні є його гуманізація та інформатизація. Якщо попередні покоління обирали особисте спілкування, то нове покоління більш схильне до спілкування в режимі онлайн. І завдання викладачів – скерувати це спілкування у правильному напрямку, кінцевий пункт якого – гуманне та толерантне ставлення до оточуючих, усвідомлення того, що «потрібно жити не для себе і не для інших, а зі всіма і для всіх» [4].

НУШ у своїй концепції акцентує увагу на формуванні трьох з одинадцяти універсальних компетентностей – громадянської, соціальної та культурної. В Концепції Нової української школи інтегрована соціальна та громадянська компетентності трактується як «усі форми поведінки, потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі; уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття» [8, с. 12]. Формування громадянської солідарності майбутніх вчителів, як елементу громадянської компетентності, у контексті вищесказаного – це запорука того, що їх патріотичні та громадянські почуття не перетворяться на ситуативні прояви, а стануть стійкими елементами світогляду. Забезпечити такий позитивний результат можливо лише шляхом створення модернізованого, інноваційно-гуманістичного освітнього середовища, в якому будуть використовуватися всі необхідні педагогічно-технологічні засоби для реального перетворення індивідів на громадян, що матимуть стійкі світоглядно-ціннісні переконання [7, с. 250 – 251].

Формування громадянської солідарності та ціннісних орієнтирів у майбутніх учителів, виховання у них громадянських якостей є фундаментальними елементами громадянської культури. *Громадянська культура* тлумачиться як сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості.

Складниками громадянської культури є громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності [12].

Актуальність громадянської солідарності як суспільної цінності є дуже високою. Суспільно-політичні та військові виклики, які переживає на сучасному етапі Україна є цьому беззаперечним доказом. Український соціум демонструє найвищий рівень національної, громадянської, інформаційної, культурної, фінансової тощо солідарності – чим надихає цивілізовані країни світу демонструвати по відношенню до України міжнародну солідарність. Розуміємо, що буремні часи та різного роду негативні виклики сприяють загостренню консолідаційних почуттів членів більшості суспільств, попри це вважаємо, що виховання студентської молоді в руслі громадянської компетентності має неоціненне значення для майбутнього України. Громадянська солідарність майбутніх учителів, з огляду на це, має відігравати фундаментальну роль у їх професійному зростанні.

Висновки. Отже, проаналізувавши поняття «солідаризм», «солідарність», «громадянськість», нами було означено сутнісну характеристику категорії «громадянська солідарність». Охарактеризувавши сучасний освітній процес, його змінність та фундаментальні перетворення, вказано на актуальне місце в ньому гуманізму та інформатизації. Громадянська солідарність майбутніх вчителів є також актуалітетом сучасного освітнього процесу в Україні. Яскравим підтвердженням цього слугує її начасність, а також активне впровадження громадянського виховання та громадянської освіти в освітній процес на усіх його рівнях, що затверджено нормативно-правовими актами. Важливість формування громадянської солідарності у майбутніх учителів транслюється через перспективне функціонування модерної освітньої системи в Україні. Самоосвіта, самовиховання, усвідомлення педагогами майбутнього важливості громадянської компетентності, відповідно формування цих почуттів у своїх учнів – запорука побудови успішного громадянського суспільства та процвітаючої правової держави. Змістове та цивілізаційно-аксіологічне наповнення поняття громадянської солідарності, в умовах військової агресії з боку Росії, набуло особливого, символічного значення, продемонструвало усьому світові справжню українську солідарність на усіх рівнях. Завданням сучасних і майбутніх педагогів є фіксація цього досвіду і ефективне його застосування у майбутньому.

Використана література:

1. Вовк Л. П. Словник навчально-педагогічних понять і термінів: методичний посібник / укл. Л. П. Вовк, Г. Д. Панченко, О. С. Падалка та ін. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. 83 с
2. Гай-Нижник П. П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні. *Історичні науки*. 2011. № 44(2). С. 5 – 24.
3. Городецька С. Л. Громадянська солідарність як поведінкова стратегія громадянського діалогу. *Соціологія. Грані*. зб. наук. праць. Київ : Київський національний університет імені Тараса Григоровича Шевченка, 2014. № 8. С. 80 – 84.
4. Громадянська освіта і громадянське виховання в закладах освіти / Ю. І. Завалевський, Ю. А. Прокопович, В. В. Сагарда : навч.-метод. посіб. Чернівці : Букрек, 2004. 48 с.
5. Данилів В. Ю. Солідарність і солідаризм / пер. з нім. І. Андрущенко і Д. Павлюк; В.-Ю. Данилів. Київ : Видавничий дім «КМ Academia», 2000. 152 с.
6. Зуйковська, А. Громадянська освіта як засіб впровадження цінностей суспільної солідарності : український досвід. Наукові записки ІІІЕНД імені І.Ф. Курбаса НАН України, Випуск 6 (62), Київ, 2016. С. 323–333.
7. Капустін С. В. Громадянське та патріотичне виховання – серцевина процесу цілісного світогляду учнів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2017. № 38(51). С. 430 – 438.
8. Концепція Нової Української Школи : ухвалені рішенням колегії МОН 27 жовтня 2016. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>.
9. Ляшенко Р. Солідаризм: сутність та перспективи реалізації. Підприємство, господарство і право, 2019. № 4. С. 187 – 190.
10. Моїсєєва Н.І. Ментальність і місцеве самоврядування: взаємозв'язок, проблеми, протиріччя: дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Харків, 2001. 170 с.
11. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоевої. – Київ : ТОВ Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. 460 с.
12. Про освіту : Закон України від 05.09. 2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

References:

1. Vovk L. P. (2001). Slovnyk navchalno-pedahohichnykh poniat i terminiv: metodychnyi posibnyk [Dictionary of educational-pedagogical concepts and terms : methodical manual] / ukl. L. P. Vovk, H. D. Panchenko, O. S. Padalka ta in. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 83 s. [in Ukrainian].
2. Hai-Nyzhnyk P. P. (2011). Solidaryzm yak sotsialno-politychna kontseptsiiia: narys istorii rozvytku v Yevropi ta Ukraini [Solidarism as socio-political conception : essay of history of development in Europe and Ukraine]. Istorychni nauky. 2011. № 44(2). S. 5 – 24. [in Ukrainian].
3. Horodetska S. L. (2014). Hromadianska solidarnist yak povedinkova stratehiia hromadianskoho dialohu [Civil solidarity as a behavioral of civil dialogue]. Sotsiologhiia. Hrani. zb. nauk. prats. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Hryhorovycha Shevchenka. № 8. S. 80 – 84. [in Ukrainian].
4. Danyliv V. Yu. (2000). Solidarnist i solidaryzm [Solidarity and solidarism] / per. z nim. I. Andrushchenko i D. Pavliuk; V.-Yu. Danyliv. Kyiv : Vydavnychi dim «KM Academia». 152 s. [in Ukrainian].
5. Zavalevskiy Yu. I., Prokopovych Yu. A., Saharda V. V. (2004). Hromadianska osvita i hromadianske vykhovannia v zakladakh osvity [Civil education at educational institution] / Yu. I. Zavalevskiy, Yu. A. Prokopovych, V. V. Saharda : navch.-metod. posib. Chernivtsi : Bukrek. 48 s. [in Ukrainian].
6. Zuikovska, A. (2016). Hromadianska osvita yak zasib uprovdzhennia tsinnosti suspilnoi solidarnosti : ukrainskyi dosvid [Civic education as means of implementation of values of social solidarity: the case of Ukraine.]. Naukovi zapysky IPIEND imeni I.F. Kurbasa NAN Ukrainy, Vypusk 6 (62), Kyiv. S. 323–333. [in Ukrainian].
7. Kapustin S. V. (2017). Hromadianske ta patriotychno vykhovannia – sertsevyna protsesu tsilisnogo svitohliadu uchniv [Civic and patriotic education – the core of the process of forming a holistic outlook of students]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. № 38(51). S. 430 – 438. [in Ukrainian].
8. Kontseptsiiia Novoi Ukrainiskoi Shkoly [Conception of New Ukrainian School] : ukhvalenyi rishenniam kolehii MON 27 zhovtnia 2016. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>.
9. Liashenko R. (2019). Solidaryzm: sutnist ta perspektyvy realizatsii [Solidarism: essence and prospects of realization]. Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo. № 4. S. 187 – 190. [in Ukrainian].
10. Moiseieva N. I. (2001). Mentalnist i mistseve samovriaduvannia: vzaيمozv'iazok, problemy, protyrichchia [Mentality and local self-government : intercommunication, problems, contradiction]: dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.03. Kharkiv. 170 s. [in Ukrainian].
11. Kremen V., Levovytskyi T., Ohneviuk V., S. Sysoieva S. (2013). Osvitni reformy: misiia, diisnist, refleksiiia [Educational reforms: mission, reality, reflection] : monohrafiia– Kyiv : TOV Vydavnyche pidpriemstvo «EDELVEIS». 460 s. [in Ukrainian].
12. Pro osvitu [About education] : Zakon Ukrainy vid 05.09. 2017 r. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Yaremovych M. Civic solidarity of future teachers as a relevance of the current educational process in Ukraine

The purpose of this article is to provide an essential description of the concept of «civil solidarity», the phenomenon of which is analyzed as one of the main components of the formation and consolidation of Ukrainian civil society. Its content components – «citizenship» and «solidarism» are considered. The author analyzes the source base and research results of Ukrainian and foreign scientists regarding the researched issues. In light of external military aggression against Ukraine, triggers the issue of solidarity at all its levels, in view of this, high-quality civic education of its citizens becomes the major task of the state. The publication pays special attention to the process of forming civil solidarity of future teachers, as the true driving force of civilizational and axiological changes in Ukrainian society. The main aspects and features of the modern educational space of Ukraine are characterized. It was determined that in the context of the research, an important element is the analysis of three universal competencies – civic, cultural and social. Current requirements for the teacher of the new formation, in the context of his civic culture, as an element of professional competence are highlighted. In the author's view, civic solidarity of future teachers, as a relevance of the modern educational process, is interpreted through the personal characteristics of the teacher, which are conscious and willful, and necessarily include the modern self-identification of the individual in society and personal integration into it. Emphasis is placed on the fact that, the professional training of the prospect teachers by institutions of professional preliminary education and Higher education institutions should form in future teachers the ability to interact effectively and consciously with the state and other members of society; participate in the political life of the country; be legally aware.

Key words: civicism, solidarism, civil solidarity, educational process, competence, relevance, student youth, civic education.